

SAKINIO DALIŲ VIENARŪŠIŠKUMO KLAUSIMU

J. KARECKAITĖ

Sakinio dalių vienarūšiškumas yra gana sudėtingas gramatinis reiškiny, turintis daugybę požymių. Tie požymiai yra nevienodai svarbūs. Vieni jų – privalomi, būtini, bendri visoms vienarūšėms sakinio dalims, kiti – tik fakultatyvūs. Prie būtinų, pagrindinių sakinio dalių vienarūšiškumo požymių skirtini šie:

1. Vienarūšės sakinio dalys yra tarpusavyje sujungtos ir funkciškai lygiavertės.
2. Jos turi vienodą ryšį su ta pačia bendra sakinio dalimi ar vienarūšių sakinio dalių grupe.

Gramatinį vienarūšiškumą rodys tik šių pagrindinių požymių vienovė, kai kuriais atvejais lydima ir papildomų, antraeilį požymių.

Vienarūšių sakinio dalių tarpusavio santykiai

§ 1. Vienarūšės sakinio dalys, būdamos tarpusavyje sujungtos, dažniausiai atlieka sakinyje tą pačią sintaksinę funkciją ir būna vienavardės. Remdamiesi šiuo požymiu, ir kalbame apie vienarūšius veiksmius, tarinius, papildinius, pažyminius ar įvairias vienarūšes aplinkybes.

Ne visada ir ne visos vienavardės sakinio dalys būna vienarūšės, o tik tokios, kurios yra sujungtos ir funkciškai lygiavertės. Nustatant sakinio dalių funkcinį lygiavertiškumą, reikia kreipti dėmesį į vienarūšių sakinio dalių reikšminius ir formaliuosius tarpusavio santykius ir į jų ryšį su jas valdančiąja ar jų valdomąja bendra sakinio dalimi. Sakinio dalių funkcinis lygiavertiškumas ir reiškiasi jų sintaksiniu nepriklausymu viena nuo kitos ir vienodu ryšiu su joms bendra sakinio dalimi. Pavyzdžiui, sakinyje gali būti keli nevienarūšiai papildiniai, pažyminiai:

1. Partizanė mergina suprakaitavusi kaukšėjo *mašinėle* komjaunuolių paskyrimo raštus Biel Ržr 20. 2. Atneškite rytoj *mums pietų* į laukus M-P VI 57. 3. *Dailios laibakojės* stimos ir *baikščios laukinės* ožkos bėgo nuo žmonių ir, lyg žaisdamos, striksėjo ir šokinėjo per kelmus ir šiekštus... Vien IV 17. 4. Tose žemėse, dirvose, dabar jau susmukusiose, iš dalies paverstuose į tvartus kumetyną namuose Monika praleido *juodžiausius samdinės* mergos metus PCv V 98. 5. – Na, o dabar eime pasižiūrėti, kaip pražysta mano ankstyvosios *nuostabios arbatinės* rožės M-P IV 308.

Šiuose sakiniuose pabrauktos vienavardės sakinio dalys yra nevienarūšės, nes jos funkciškai nelygiavertės. Šios sakinio dalys tarpusavyje nesujungtos, jos

neturi nei sujungiamųjų jungtukų, nei išvardijamosios intonacijos. Nevienodas pabrauktų sakinio dalių ryšys su joms bendru komponentu. Papildiniai susiję su bendru tariniu skirtingomis valdymo rūšimis. Pažyminių ryšys su pažymimuoju žodžiu irgi nevienodas. Pažyminys, stovintis arčiau pažymimojo žodžio, sudaro su juo lyg vieną leksinį vienetą, o toliau stovintieji pažyminiai siejasi ne su vienu pažymimuoju žodžiu, o su visu tuo leksiniu vienetu.

§ 2. Tai, kad vienaarūšės sakinio dalys turi būti tarpusavyje sujungtos ir viena nuo kitos nepriklausyti, tvirtina visi kalbininkai, tyrinėję vienaarūšės sakinio dalis. Tačiau ir dėl to nuomonės nėra visiškai vienodos.

Vieni kalbininkai¹ pabrėžia, kad vienaarūšės sakinio dalys savo reikšme yra visai lygios ir viena nuo kitos absoliučiai nepriklauso. Kiti kalbininkai² linkę manyti, kad vienaarūšės sakinio dalys savo reikšme gali būti ir priklausomos, ir nepriklausomos, kad tarp jų gali būti įvairūs loginiai-semantiniai santykiai.

Esame tos nuomonės, kad vienaarūšės sakinio dalys yra sintaksiškai lygiavertės. Jų sintaksinis lygiavertiškumas pasireiškia tuo, kad vienaarūšės sakinio dalys savo forma viena nuo kitos nepriklauso, viena kitos nesąlygoja.

Pagal reikšmės santykius vienaarūšės sakinio dalys gali viena nuo kitos visiškai nepriklausyti ar priklausyti. Pripažindami, kad vienaarūšės sakinio dalys gali daugiau ar mažiau priklausyti viena nuo kitos, esame linkę pritarti E. Maksimovos nuomonei, kad vienaarūšių sakinio dalių priklausomybės laipsnis nulemia ir jų vienaarūšiškumą³. Vienarūšiškumas ryškesnis, kai sujungtos sakinio dalys visai nepriklauso viena nuo kitos ar vienodai priklauso, yra surištos gretinimo santykiu. Silpnesnis vienaarūšiškumas, kai tarp vienaarūšių dalių būna laiko nuoseklumo, priežasties-pasekmės, tikslo santykiai.

E. Sidorovas, tyrinėjęs anglų kalbos vienaarūšės sakinio dalis, taip pat rašo: „Tarp vienaarūšių sakinio dalių gali būti įvairių reikšmės santykių, kurie neleidžia jų laikyti nepriklausomomis viena nuo kitos (pvz., laiko nuoseklumo, priežasties-pasekmės, tikslo). Tačiau šių sakinio dalių sintaksinis lygiavertiškumas ir savarankiškumas išreiškiamas sujungiamaisiais ryšiais ir neužtemdo jų reikšmės santykių“⁴.

Vienarūšių sakinio dalių sintaksinį lygiavertiškumą sąlygoja jų tarpusavio sujungimas ir vienodos funkcijos.

Kiekviena gramatinė kategorija turi turėti ne tik jai savitą gramatinę reikšmę, bet ir gramatinę formą. Vienarūšių sakinio dalių sintaksinis lygiavertiškumas išreiškiamas sujungiamaisiais jungtukais ir specifine vienaarūšių sakinio dalių intonacija.

¹ Žr. J. Balkevičius, Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė, V., 1963, p. 249; В. Ринберг, Об однородности и однородных членах предложения в современном русском языке, Киев, 1961, стр. 7.

² Žr. A. Piročkinas, Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos sujungiamieji sakiniai. — Kand. disertacija, V., 1965, p. 10; А. Г. Руднев, Синтаксис современного русского языка, М., 1963, стр. 229–231; Е. А. Сидоров, Ряды однородных сказуемых в современном английском языке. — Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Ростов н/Д, 1962, стр. 5; Е. Д. Максимова, Предложения с двумя глагольными сказуемыми в современном английском языке. — Ученые записки ЛГПИ им. А. Н. Герцена, т. 226, 1962, стр. 56.

³ Žr. Е. Д. Максимова, указ. соч., стр. 56.

⁴ Žr. Е. А. Сидоров, указ. автореферат, стр. 5.

§ 3. Sujungiamasis santykis dažniausiai jungia vienavardės sakinio dalis, todėl ir vienušės sakinio dalys daugelio autorių apibūdinamos tik kaip vienavardės sakinio dalys, o sujungtos nevienavardės sakinio dalys lieka visai neapartos.

Sujungimo ir vienušių sakinio dalių santykį yra tyrę rusų kalbininkai L. Česnokova⁵ ir A. Popovas⁶. L. Česnokova mano, kad sujungti galima ir be vienušišumo. Vienušėmis ji vadina tik sujungtas vienavardės sakinio dalis, turinčias prijungiamąjį ryšį su joms bendra sakinio dalimi. Sujungtas nevienavardės sakinio dalis, o taip pat ir vienavardės, neturinčias bendro prijungiamojo ryšio, L. Česnokova vadina grynuoju sujungimu be vienušišumo⁷.

A. Popovas nurodo, kad sakinio dalių funkcija gali būti suprantama nevienodai, suteikiant jai skirtingą abstraktumo laipsnį. Jo nuomone, vienušėmis galime vadinti ir tokias sakinio dalis, kurios turi vienodą bendrą funkciją, bet skirtingas dalines funkcijas. Todėl, A. Popovo nuomone, ir nevienavardės sakinio dalys gali būti vienušės. Jų vienušišumą rodo sujungiamieji jungtukai⁸.

Manome, kad sujungiamasis santykis visada rodo komponentų ekvivalentiškumą, todėl siūlome vadinti vienušėmis ir sujungtas nevienavardės sakinio dalis, turinčias vienodą ryšį su joms bendra sakinio dalimi. Pvz.:

1. Visi ir visada mane, motule, mylėjo! VK Š 184. 2. – Na, kad tik malonumai visada ir visur būtų, nusibostų gyventi ir laimės nejustume VK R 108. 3. Aš taip ir neišėjau iš Tomo Dargužo namų, užsidariau ten, lyg kokioje tvirtovėje, į kurią, maniau, be pulkininko leidimo niekada ir niekas negalės įkelti kojos Biel Kr 386. 4. Bet ne! Nebeleiskime niekam ir niekad, Apkartinant nerimstančių mūsų širdžių M-P Bv 78. 5. Meisteriui nepatinka, kad sūnus ne vietoje ir ne laiku jo nuodėmes krapštinėja...PCv VI 58. 6. Viena bėda buvo Jankeliui, kad ūkininkai nieko skolon neparduodavo, už viską reikėjo mokėti tuojau ir grynais pinigais VK R 186. 7. Kas ir kada ateis ir pasakys tam smakui: „Gana! Tavęs nebėra!“ IS Nk 274. 8. Buvau besižijanti jam tas pavardes priminti, bet nebuvo kaip ir kada IS Nk 323.

Jungtukas ir šiuose sakiniuose jungia įvairias to paties sakinio dalis: veiksnius ir laiko aplinkybes (1,3,7), vietas ir laiko aplinkybes (2,5), laiko ir būdo aplinkybes (6,8), papildinį ir laiko aplinkybę (4). Šias sakinio dalis galime vadinti vienušėmis, nes jas vienija sujungiamasis santykis, tiesioginis prijungiamasis ryšys su joms bendru tariniu, apibendrintas aplinkybinis santykis, o taip pat bendra visuotinumo (1,2), neigiamoji (3–5), klausiamoji (7,8) reikšmė. Šio tipo vienušės sakinio dalys dažniausiai būna išreikštos klausiamaisiais-santykiais, neapibrėžtaisiais įvardžiais ar prieveiksmais. Vis dėlto tokios vienušės sakinio dalys yra gana retos ir sudaro tik nedidelę, specifinę vienušių sakinio dalių grupę.

⁵ Žр. Л. Чеснокова, К вопросу о грамматической однородности и ее отношении к сочинению. – Ученые записки Таганрогского гос. пед. ин-та, 1958, вып. 6, стр. 68–78; Л. Чеснокова, Однородные составные сказуемые в современном русском языке. – Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Ростов н/Д, 1953, стр. 36–43.

⁶ Жр. А. Попов, Однородные члены предложения, имеющие разную форму и разную функцию в современном русском языке. – Краткие очерки по русскому языку. Материалы, изд. Воронежского ун-та, Воронеж, 1964, стр. 44–51.

⁷ Жр. Л. Чеснокова, К вопросу..., стр. 69–70; 72–74.

⁸ Жр. А. Попов, Однородные члены..., стр. 45, 48, 49.

Vienarūšių sakinio dalių ryšys su joms bendra sakinio dalimi

§ 4. Vienarūšės sakinio dalys, būdamos tarpusavyje sujungtos, dar būtina turi turėti vienodą sintaksinį ryšį su visoms joms bendra sakinio dalimi, esančia to paties predikatyvinio centro veikimo sferoje. Pvz.:

1. Taip **vyr**ai ir **moterys**, žingsnis po žingsnio bevardžio kaimo laukais, pasukum matininkus, įėjo į naują gyvenimą PCv V 48. 2. Tada pirmą kartą Jurgos akys **išdžiūvo**, **sužairavo** tokiu išdidumu, kuris tiktai tada žmogų pagauna, kada pats save nugali B Bm 140. 3. **Vincui** ir **Genei** labai patiko Katrės pasakojimas apie tą šventę M-P VI 458. 4. Viena tarnautoja mane pamokė **skaityti** ir **rašyti** Gr K 280. 5. Ir štai pamažu **giedresni**, **šiltesni** jausmai ima kilti Mackevičiaus širdyje M-P VI 625. 6. **Svetimoj**, **tolimoj** šaly abu pasijuto dar artimesni esą... Vien IV 342. 7. Nemaža žmonių atvyko iš **Paliepių**, **Karkliškių**, **Užbalių** M-P VI 441. 8. Berno jie visai nesamdė, tik **per rugiapiūtes** ir **šienapiūtes** kviesdavosi padienininkų Vien VI 391. 9. Jos visos buvo **juodai** ir **gražiai** apsirengusios, tartum jos į bažnyčią eitų IS obt 24. 10. Visi į jį žiūrėjo su **užuojauta** ir **pagailėjimu** Gr K 280.

Pavyzdžiai rodo, kad vienarūšiai veiksniai turi jiems bendrą ryšį su tuo pačiu tariniu (1), tariniai – su veiksniu (2), papildiniai – su tariniu (3,4), pažyminiai – su pažymimuoju žodžiu, atliekančiu veiksnio (5) ar aplinkybės (6) funkciją; aplinkybės – su tariniu (7–10).

§ 5. Kartais, žymiai rečiau, vienarūšės sakinio dalys gali turėti vienodą ryšį ne su viena bendra sakinio dalimi, o su visa joms vienarūšių sakinio dalių grupe. Pvz.:

1. Praeina ir pasibaigia tiek eilinių žmonių **vargai** ir **bėdos**, lygiai taip ir gediminaičių laimė Vien VI 488. 2. Laukų **oras**, **žaluma** ir švelnus ažuolų **šlamėjimas** palengva jį gaivino ir tildė, ramino sielvartą. Gr K 153. 3. **Gandai**, **paskalos**, prieštaringos **nuomonės** auga, pučiasi, viena kitą kursto M-P VI 52. 4. Jis gaivina, įkvepia ir kelia ne tik **išrinktuosius**, bet ir **minias** M-P VI 537. 5. Vakare atėdavusios iš kaimų gynėjų ir puolikų **žmonos** ir **merginos**, ir visi šokdavę, gerdavę ir linksmindavęsi pernakt... Vien VI 517. 6. ... jos verkė, juokėsi ir kvatojo taip **užkrečiamai jaunai** ir **spalvingai**, jog negalima buvo neužmiršti... dienos išpūdžių ir savo rūpesčių... Vcl Gd 250.

Matome, kad tame pat sakinyje gali būti keli vienarūšiai veiksniai, kuriems visiems vienodai priklauso keli tariniai (1–3), pažyminiai (5); keli vienarūšiai tariniai su keliais vienodai priklausančiais papildiniais (4), aplinkybėmis (6).

§ 6. Vienarūšės sakinio dalys, būdamos tarpusavyje sujungtos, gali turėti ne vieną, o dvi skirtingas, bet abiem bendras sakinio dalis. Tada vienarūšės dalys turi dvejopą prijungiamąjį ryšį su abiem bendrais komponentais. Pvz.:

1. **Kiekviena neteisybė**, **skriauda**, **kentėjimas** gimdo idėją, ..M-P VI 500. 2. Tai karo geležinės rankos **Mus auklėjo**, **augino** SN I 338. 3. Ištrūkusio geluonies raumenys **gyvena** ir **dirba** apie 20 **minučių** K įbg 17. 4. **Už paimtą maistą** ir **pašarą** mokėjo pinigais ir pasižymėdavo sau, kur, kokiuose kaimuose ar vienkiesiuose, daug visokio turto Vien IV 109. 5. O smalsuolių minia vis nesiskirstė ir kiekvieną naują markgrafo kariuomenės skiltį sutikdavo **griausmingais šauksmais** bei **pagyrimais** Vien IV 79. 6. Ši kartą jis dar susivaldė, bet jautė, kad jo krū-

tinę stačiai plėšia pagieža dėl *klebono priekabių, smulkmeniškumo, šykštybės, storžieviškumo* ir nepagrįstų užgauliojimų M-P IV 115.

Dvejopus prijungiamuosius ryšius turi vienaarūšiai veiksniai su tariniais ir viensiems veiksniams bendru pažyminiu (1); vienaarūšiai tariniai su veiksniumi ir papildiniu (2) ar aplinkybe (3); papildiniai su tariniu ir jiems bendru pažyminiu (4). Vienarūšės aplinkybės, priklausydamos nuo tarinio, žymiai rečiau dar turi joms bendrą antrininkę sakinio dalį. Ši antrininkė sakinio dalis dažniausiai būna pažyminys (5,6).

A. Šachmatovas vadino vienaarūšiais tik tokius tarinius, kurie, vienodai priklausydami vienam veiksniumi, dar turėjo ir abiem bendrą antrininkę sakinio dalį⁹. Taigi ši papildomą prijungiamąjį ryšį A. Šachmatovas laikė būtinu, nustatant tarinių vienaarūšiškumą.

V. Kochno nuomone, tai, kad vienaarūšės sakinio dalys dar gali būti išplėtos abiem bendra antrininke sakinio dalimi, rodo jų vienafunkciškumą, o tariniai yra vienaarūšiai ir tada, kai jie turi vienodą predikatyvinį ryšį su veiksniumi¹⁰.

Manome, kad tų dviejų bendrų komponentų reikšmė tiek pagrindinėms, tiek ir antrininkėms vienaarūšėms sakinio dalims nėra vienoda. Vienas iš bendrųjų komponentų yra privalomas, būtinas, o antras tik fakultatyvus. Pirmasis lemia, o antrasis tik paryškina, sustiprina sakinio dalių vienaarūšiškumą.

Paryškintą sakinio dalių vienaarūšiškumą gali rodyti ne tik dvejopus prijungiamasis ryšys, bet ir kitos gramatinės priemonės (jungtukų, prielinksnių, antrininkių sakinio dalių kartojimas ir kt.).

§ 7. Iškėlę kaip būtiną vienaarūšiškumo sąlygą ne tik sujungiamojo, bet ir prijungiamojo ryšio buvimą, susiduriame su klausimu, ar galime vadinti vienaarūšėmis tokias sakinio dalis, kurios sakinyje turi aiškiai išreikštą sujungiamąjį ryšį, bet neturi, bent duotojo predikatyvinio centro rėmuose, pasakyto komponento, su kuriuo turėtų prijungiamąjį ryšį. Daug tokių atvejų randame nominatyviniuose, infinityviniuose, beasmeniuose, nepilnuosiuose (ypač pridurtiniuose) sakiniuose.

Iš kilo šis klausimas ir A. Piročkinui, norėjusiam nustatyti tikslesnes vientisinio ir sudėtinio sakinio ribas. Apžvelgęs A. Šachmatovo, M. Lalevičiaus pažiūras dėl tarinių vienaarūšiškumo sąlygų, A. Piročkinas rašo: „... vadinasi, teiginys, kad vienaarūšiai tariniai turi priklausyti tam pačiam veiksniumi, yra arba netikslus, arba tokios konstrukcijos, kaip: „Apželdinčiau raistus ir šipšynus, gražinčiau aukurus...“ nėra vientisiniai sakiniai“¹¹.

Toliau A. Piročkinas rašo, kad nelengva griežtai teigti, ar tai vienaarūšės sakinio dalys, ar sudėtinio sakinio komponentai, jei sakinyje sudarytas iš nominatyvinių komponentų arba bendračių, tokių, kaip: Karas ir taika. Suimti ir atiduoti karo teismui¹². Disertacijos autorius daro išvadą, kad tarp „... iš vienos pusės, sudėtinio (sujungiamojo ir bejungtukio) ir, iš kitos pusės, vientisinio sakinio su

⁹ Žr. Доклады и сообщения Института русского языка, изд. АН СССР, М., 1948, стр. 69–70.

¹⁰ Žr. В. Ф. Кохно, К характеристике предложений с однородными главными членами. — Ученые записки Карельского пед. ин-та, т. XVI, Гуманитарные науки, 1964, стр. 144, 151.

¹¹ A. Piročkinas, min. disertacija, p. 8.

¹² Ten pat, p. 9.

vienarūšiais tariniais nėra griežtos ribos,... konstrukcijas, kurių tarinius jungia jungtukai ir, o, bet, tačiau, tik, todėl, užtat, tai ir turi vieną bendrą gramatinį veiksnį arba turi bendrą neišreikštą subjektą, laikysime vientisiniais sakiniais su vienarūšėmis sakinio dalimis... Vienarūšėmis sakinio dalimis laikome ir sakinius, sudarytus iš kelių bendračių, tačiau keli nominatyviniai komponentai, mūsų nuomone, sudaro sudėtinį sakinį¹³.

Iš esmės sutikdami su A. Piročkino nuomone, norėtume prie šių teiginių dar sustoti. Mūsų nuomone, nagrinėjamuose reiškiniuose reikia išskirti dvi grupes.

§ 8. I gr. Vienavardės sakinio dalys, tarpusavyje sujungtos, funkciškai lygiavertės ir turinčios vienodą ryšį su bendra sakinio dalimi, visada yra vienarūšės. Pvz.:

1. Tenedrįsta želti dilgėlės ir usnys žemėje šventoj SN I 238. 2. Mokytoja Nastė pakilo iš vietos ir skubiai išėjo Blt I 215. 3. Kazys Gugis niekuomet neturėjo nei aruodų, nei tvartų, nei vežimų VK R 81. 4. Tiesiog galvos neteko pakvaišęs senbernis, gavęs tokią gražią ir linksmą žmoną B Bm 55. Matyti, nėra teisybės nelaimingam žmogui nei pas dievą, nei pas kunigus VK A ir p. 200. 6. – Šitai jaunystėj ar senatvėj – tenka košę valgyti PCv VI 79. 7. Kur eisiu aš per liūtį, audrą – Jo prakeikimo lydima? SN I 224. 8. Eik į gyvenimą pakelta galva ir atvira širdžia M-P III 326. 9. Bus kratams ir kūliams šiaudų PCv V 102. 10. Kad aš kada nors dėl ežios, dėl karnio to dumblo kam pastočiau kelią! PCv V 52. 11. Akys meilės džiaugsmą žada, – Kai širdis skurdžioj palėpėj Miršta nuo kančios ir bado SN I 108.

Šiuose sakiniuose (kaip ir p. 44 esančiuose pavyzdžiuose) pabrauktos vienavardės sakinio dalys yra sujungtos ir turi vienodą ryšį su ta pačia sakinio dalimi. Visų šios grupės sakinio dalių vienarūšiškumas nekelia jokių abejonių.

§ 9. II gr. Vienavardės sakinio dalys gali būti tarpusavyje sujungtos ir funkciškai lygiavertės, bet neturėti pasakymo joms bendro komponento, o tik turėti gramatinę formą, kuri rodytų jų vienodą priklausomąjį ryšį. Tokius junginius dažniausiai sudaro tariniai vienariuose asmeniniuose sakiniuose. Pvz.:

1. Krūpteliu ir pašokstu Blt I 159. 2. Ilgai stovėjau, skendau mintyse ir žvalgiausi į tuos kalnus... Vien VI 580. 3. Rodos, atsikels ir tėkš šitam šunsnukiui į vambras! Vcl. Gd 297. 4. Neužgaul, pagerbk, būk malonus JA Kk 146. 5. Snarglio dar nenusišluosto, o vesti baudžias! Ž I 19. 6. Dievui meldžias, o velnią už uodegos tampo PCv V 178. 7. Pilies kieme kepė ant iešmų skaniausius kepsnius, gėrė saldų midutį šnektų, kalbėjos, ginčijjos, juokavo, ir visi buvo gerai nusiteikę Vien IV 63. 8. Eitum, prisiglaustum prie peties gegužio SN I 212. 9. Ją šauksi, neprišauksi SN I 380.

Matome, kad visuose vienariuose asmeniniuose sakiniuose: ir apibrėžtuosiuose (1–4), ir neapibrėžtuosiuose (5–7), ir apibendrinamuosiuose (8,9) – gali būti vienarūšių tarinių. Jų visų bendras požymis yra tas, kad šie tariniai, turėdami aiškiai išreikštus vienodus gramatinius požymius (asmens, skaičiaus, laiko, nuosakos), nereikalauja pasakymo veiksnio. Veiksnyš čia savaime aiškus iš tarinių formų. Todėl visų vienarių asmeninių sakinių vienarūšių tarinių formos dažniausiai yra vienodos.

¹³ A. Piročkinas, min. disertacija, p. 11.

Šios grupės tarinių vienarūšiškumas visai nekelia abejonių tada, kai jie dar turi bendrą antrininę sakinio dalį. Pvz.:

1. *Tą naktį neužmigau, o ašarojau, kiek tik begalima ašaroti...* IS Ntp 100.
2. *Kieme taškėsi, braidė ligi kelių po purvyną* Ž I 72. *Ilgai visus tris tardė, laikė kalėjime, pagaliau visus paleido...* Vien VI 565. 4. *Paskui popierių surišo į vieną vietą ir įmetė į statinę...* Balč Ap 27.

Čia tarinių vienarūšiškumą rodo ne tik jų vienodos gramatinės formos, bet ir bendras ryšys su antrininke sakinio dalimi.

§ 10. Sunkiau kalbėti apie tarinių vienarūšiškumą ar nevienarūšiškumą vienanariuose beasmeniuose sakiniuose. Atrodo, šiuose sakiniuose galime kalbėti apie vienarūšius tarinius tik tais atvejais, kai visi vienanario beasmenio sakinio tariniai turi abiem bendrą subjekto naudininką. Pvz.:

1. Kad kalinys kalinį muša ir žudo, – štai kas *man nesuprantama* ir *baisu!* Srg Dm 149. 2. ... daug kas *mums nejprasta, nauja* ir *įdomu* Vcl Gd 411. 3. Su jais *jam gera, smagu* JA Kk 217. 4. *Jurgilai* iš karto pasidarė *gaila* to puikaus vyruko ir truputį *baisu* Vcl Gd 129. 5. *Jai* buvo *gėda* ir *baisu* savo abejingumo... JA Kk 466. 6.... *všiams buvo keista* ir *nepatikėtina*, kad senoji valdžia su savo gausinga policija ir landžia žvalgyba staiga pasidarė niekam nebaisi Vcl Gd 390.

Vienanariuose beasmeniuose sakiniuose vienarūšiai tariniai dažniausiai būna išreikšti bevardės giminės būdvardžiais. Tie tariniai gali būti vientisiniai (be jungties) (1–3) ir gali turėti jiems bendrą jungtį (4–6). Kai yra bendra jungtis, vienarūšės yra tik sudėtinių tarinių reikšminės dalys. Šių tarinių vienarūšiškumą rodo jų vienodas ryšys su subjekto naudininku. Artimi aukščiau minėtiems tariniams, mūsų nuomone, yra ir tariniai, esantieji vientisiniuose neapibrėžtuosiuose beasmeniuose sakiniuose¹⁴. Pvz.:

1. *Su Tamsta* kažkaip *lengva, aišku* JA Kk 220. 2. *Klaiku* ir *nyku girios gilumoje* Vien IV 283. 3. *O čia gera, tingu...* VK R 245. 4. Pasidarė *baisiai nyku* ir *neramu* BBm 232. 5. *Čia buvo šilta, jauku...* JA Kk 171. 6. Buvo *nelinksma*, bet ir *nenubodu* Vien I 257.

Šių sakinių tariniai be numanomo jų ryšio su subjekto naudininku dar turi ir antrinius, abiem bendrus ryšius su antrininkėmis sakinio dalimis: papildiniu (1), vietos (2,3,5) ar būdo (1,4) aplinkybe. Reikšminės tarinių dalys turi abiem bendrą jungtį (4–6). Todėl sakome, kad šiuose sakiniuose yra vienarūšių tarinių.

§ 11. Beasmeniuose sakiniuose be subjekto naudininko galime kalbėti apie vienarūšiškumą tais atvejais, kai kelios tarpusavyje sujungtos pagrindinės dalys turi abiem bendrą antrininę sakinio dalį. Pvz.:

1. *Čia šviesu, platu, aukšta* ir *erdvu!* M-P VI 24. *Visur* taip *balta, balta* ir *lygu*, – Tik juodos akys žiūri pro sniegą SN I 20. 3. *Virtuvėje* ir *tamsu*, ir *šalta* IS obt 235.

Ta pati taisyklė galioja ir nominatyviniams bei infinityviniams sakiniams. Pvz.:

1. *Visur* tik *spūstis, karštis, raudos* PCv V 194. 2. *Tau* žemės *grožis*, žydinčios *pievos* SN I 28. 3. *Aplinkui* vien *šviesa, šiluma* ir *meilė...* Gr K 231. 4. *Pabėgusius*

¹⁴ Žr. J. Balkevičius, Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė, p. 138–140.

Balsį ir Pranaitį suieškoti, suimti ir pristatyti į dvarą arba atiduoti policijai M-P VI 240–241.

Vis dėlto, tiek beasmeniuose sakiniuose be subjekto naudininko, tiek ir nominatyviniuose bei infinityviniuose sakiniuose, kalbėdami apie vienaarūšiškumą, turėtume nustatyti, ar čia yra vienaarūšės sakinio dalys, ar vienaarūšiai sudėtinio sakinio komponentai. Minėjome, kad A. Piročkinas prie sudėtinių sakinių buvo linkęs priskirti tik kelis nominatyvinius komponentus. Manome, kad prie sudėtinių sakinių reikėtų skirti ne tik kelis nominatyvinius, bet ir kelis infinityvinius komponentus bei kelis būdvardžių bevardės giminės formomis išreikštus tarinius, neturinčius nei išreikšto, nei numanomo ryšio su subjekto naudininku. Jie yra sudėtinio sakinio komponentai todėl, kad nei nominatyvų, nei infinityvų, nei minėtų būdvardžių formos nerodo jokie jų ryšio su kuria nors sakinio dalimi ir gali funkcionuoti kaip savarankiški predikatyviniai centrai.

Taigi vienaarūšėmis vadinsime tik tas sakinio dalis, kurios yra tarpusavyje sujungtos (kai kada net ir nevienavardės) ir turi vienodą ryšį su bendru komponentu (ar gramatinius bei reikšminius požymius, rodančius tų dalių vienodą ryšį su bendru komponentu).

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko v.
universitetas
Lietuvių kalbos katedra

Įteikta
1966 m. rugsėjo mėn.

Sutrumpinimai

JA	Kk	– J. Avyžius, <i>Kaimas kryžkelėje</i> , V., 1964.
Balč	Ap	– K. Andersen, <i>Pasakos</i> (vertė J. Balčikonis), K., 1923.
Blt	I	– J. Baltušis, <i>Raštai</i> , t. I, V., 1959.
Biel	Ržr	– Alf. Bieliauskas, <i>Rožės žydi raudonai</i> , V., 1960.
Biel	Kr	– Alf. Bieliauskas, <i>Kauno romanas</i> , V., 1966.
B	Bm	– K. Boruta, <i>Baltaragio malūnas</i> , V., 1962.
PCv	V,VI	– P. Cvirka, <i>Raštai</i> , t. V, VI, V., 1959.
Gr	K	– J. Grušas, <i>Karjeristai</i> , V., 1957.
VK	A ir p	– V. Krėvė-Mickevičius, <i>Apsakymai ir padavimai</i> , V., 1955.
VK	R	– V. Krėvė-Mickevičius, <i>Raganius</i> , V., 1958.
VK	Š	– V. Krėvė-Mickevičius, <i>Šarūnas</i> , V., 1966.
K	Įbg	– J. Kriščiūnas, <i>Įdomūs bičių gyvenimas</i> , V., 1949.
M-P	Bv	– V. Mykolaitis-Putinas, <i>Būties valanda</i> , V., 1963.
M-P	III,IV,VI	– V. Mykolaitis-Putinas, <i>Raštai</i> , t. III, IV, VI, V., 1959.
SN	I	– S. Nėris, <i>Raštai</i> , t. I, 1957.
IS	Nk	– I. Simonaitytė, <i>Nebaigta knyga</i> , V., 1965.
IS	Ntp	– I. Simonaitytė, <i>Ne ta pastogė</i> , V., 1962.
IS	obt	– I. Simonaitytė, <i>...o buvo taip</i> , V., 1960.
Srg	Dm	– B. Sruoga, <i>Dievų miškas</i> (<i>Raštai</i> , t. V), V., 1957.
Vcl	Gd	– A. Venclova, <i>Gimimo diena</i> , V., 1959.
Vien	I,IV,VI	– A. Vienuolis, <i>Raštai</i> , t. I, IV, VI, V., 1954.
Ž	I	– Žemaitė, <i>Raštai</i> , t. I, V., 1956.

К ВОПРОСУ ОБ ОДНОРОДНОСТИ ЧЛЕНОВ ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Я. КАРЕЦКАЙТЕ

Резюме

В статье рассматриваются два основных признака однородных членов предложения: их взаимные отношения и связь с общим компонентом, а также вопросы, связанные с трактовкой этих признаков.

Чаще всего однородные члены предложения являются одноименными, но не всегда и не все одноименные члены предложения бывают однородными, а только такие, которые между собою соединены сочинительной связью и являются функционально равнозначными. Функциональная равнозначность проявляется в их взаимной синтаксической независимости и одинаковой связи с общим компонентом. Более ярко проявляется однородность, когда эти члены предложения совсем не зависят друг от друга или зависят одинаково, то есть связаны сопоставительной связью. Однородность проявляется слабее, если между однородными членами бывают временные, причинно-следственные, целевые связи.

Ввиду того, что соединительная связь всегда показывает эквивалентность соединенных компонентов, в статье предлагается называть однородными также и соединенные сочинительной связью неоднородные члены предложения, имеющие одинаковую прямую связь с общим компонентом и значение всеобщности, отрицательности или вопросительности.

Соединенные члены предложения имеют одинаковую связь с общим компонентом или с группой однородных членов предложения. Кроме этой основной связи, однородные члены могут иметь связь и со вторым общим компонентом, подчеркивающим, усиливающим их однородность.

В связи с этим признаком в статье рассматриваются разные случаи, когда однородные члены не имеют выраженного общего основного компонента, а имеют только вторичный общий компонент и грамматическую форму, а также смысловые признаки, показывающие одинаковую связь однородных членов предложения с общим подразумеваемым компонентом. Такими бывают однородные сказуемые в односоставных предложениях разных типов.

Несколько сказуемых, не имеющих ни выраженной, ни подразумеваемой связи с косвенным субъектом, а также несколько номинативных или инфинитивных компонентов, имеющих общий второстепенный член предложения, называем однородными составными компонентами сложного предложения.